

EIS-nieuws

Even voorstellen: Johan van 't Bosch

Vanaf mijn jeugd ben ik geïnteresseerd in natuur. Ik heb het met de paplepel ingegoten gekregen. Al toen ik klein was wezen mijn ouders me tijdens het fietsen de grutto's, futen en 'waterkippetjes' aan. En we gingen bij de blauwe reigerkolonie in de buurt kijken met de verrekijker van opa. Dat heeft zich ontwikkeld tot een passie voor vogels en heeft me aangezet om Milieuhygiëne te studeren in Wageningen. Mijn passie voor natuur heeft zich later doorontwikkeld in een grote interesse in insecten. Eerst libellen en vlinders, daarna ook sprinkhanen en de laatste jaren bijen en wespen. Ik heb een speciale interesse in ontwikkelingen van soorten en populaties onder invloed van natuurlijke en menselijke factoren.

In mijn werkende leven ben ik communicatieadviseur geweest (milieu en maatschappelijk verantwoord ondernemen) en heb ik gewerkt als project- en procesleider voor het maken van standaarden voor milieu- en ecologisch onderzoek. Ik ben blij dat ik de daarmee verworven ervaring kan gaan inzetten in combinatie met mijn interesse voor insecten. Bij EIS is mijn insteek enerzijds breed en gericht op het opzetten en leiden van projecten, anderzijds gericht op bijen. Ik begeleid onder andere het Meetnet Hommels.

HommelHulp

In januari 2020 heb ik de coördinatie van het project HommelHulp overgenomen van Vincent Kalkman. Tijdens dit grote project, dat nog tot eind 2021 loopt, wordt van alles gedaan om hommels en andere bijen te bevorderen. HommelHulp bestaat uit diverse onderdelen, die allemaal gericht zijn op het verzamelen en uitdragen van kennis over hommels en andere bijen. De vier speerpunten van het project zijn bescherming, kennisontwikkeling, kennisontsluiting en educatie.

Het project is mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van het Prins Bernhard Cultuurfonds, Stichting Dioraphte en

Johan van 't Bosch

Zabawas en eigen inbreng van EIS en Naturalis. Daarnaast zijn sommige onderdelen van het project, zoals cursussen en stedelijke inventarisaties, breder opgezet met behulp van externe financiering.

In het eerste jaar van HommelHulp verscheen de Basisgids Hommels, die voor een toegankelijke prijs wordt aangeboden en al veel insectenliefhebbers geholpen heeft bij het op naam brengen van hommels. Om de landelijke ontwikkelingen van hommels te blijven volgen en mensen te stimuleren om naar hommels te kijken werd in 2018 het Meetnet Hommels gestart. Inmiddels worden al bijna 300 routes door vrijwilligers geteld. Ook de jaarlijkse Tuinbijentelling is opgezet in het kader van project HommelHulp.

In 2019 verscheen een beschermingsplan voor de bedreigde zandhommel en deed stagiair Mathijn Speelman onderzoek naar de heidehommel. In samenwerking met Naturalis en De Vlinderstichting werd verder onderzoek gedaan naar hommels in weidevogelgebieden en de waarde van zonneparken, tuinplanten en bloembollen voor bijen. Sinds de start van het project in 2018 zijn tal van cursussen en lezingen verzorgd voor beleidsmedewerkers, beheerders en hobbyisten. Om kennis over hommels uit te dragen werden de media (Vroege Vogels, radio, NOS-journaal) opgezocht en verschenen verschillende berichten op Nature Today.

Linde Slikboer

Tuinhommel *Bombus hortorum* (foto Menno Reemer).

Jaarverslag 2019

Het volledige jaarverslag is te vinden op www.EIS-nederland.nl/organisatie.

Rivierkreeften

Turkse rivierkreeft *Astacus leptodactylus* (foto Bram Koesse).

In 2019 werd het rivierkreeftenonderzoek uit 2010 herhaald. Het onderzoek werd door vrijwilligers uitgevoerd met fuiken op vaste punten in het hele land, als onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring. De resultaten zullen in 2020 worden gepubliceerd.

Markerwadden

Twaalf onderzoekers bezochten op 13 september 2018 de Marker Wadden (foto Roy Kleukers).

In 2019 werden in NFM de resultaten gepubliceerd van een vijf uur durend onderzoek naar de ongewervelde dieren van de Marker Wadden, nieuwe eilanden in het IJsselmeer. Deze steekproef met 12 onderzoekers leverde maar liefst 208 soorten insecten en andere kleine beestjes op.

Insectencamera's

Op 15 mei vond in Wormerveer de officiële aftrap plaats van het camera-vallenproject (foto Roy Kleukers).

EIS is samen met de Radboud Universiteit, Naturalis en Cosmonio partner in Diopsis. Binnen dit project worden cameravallen op basis van beeldherkenning ontwikkeld om insectentrends op gestandaardiseerde wijze te volgen. In 2019 heeft EIS het project gecoördineerd. In totaal hebben 100 camera's in het veld gefunctioneerd.

Personalia

Peter van Helsdingen ontvangt het lintje van burgemeester Jaensch van Oegstgeest (foto Oscar Franken).

Tijdens het symposium 'Gaaf het wel goed met de spinnen?' kreeg Peter van Helsdingen een lintje uit handen van de burgemeester van Oegstgeest, voor zijn verdiensten op het gebied van de natuurbescherming in het algemeen en de spinnenstudie in het bijzonder. Vincent Kalkman nam in december 2019 na ruim 20 jaar afscheid als medewerker van EIS en gaat als onderzoeker bij Naturalis aan de slag.

Nieuwe soorten

Amazonemier

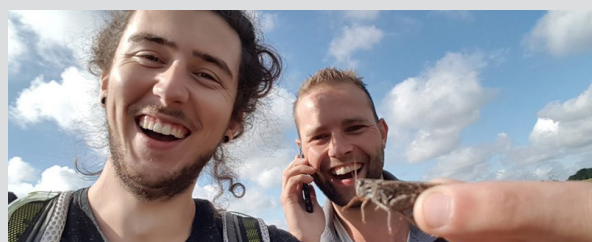

Amazonemier van de Plateaux (foto Theodoor Heijerman).

Na 18 jaar werd weer een populatie van de amazone-mier *Polyergus rufescens* in Nederland gevonden, in de Plateaux in Noord-Brabant. Het is een van de meest bijzondere Nederlandse insecten, vanwege hun zeldzaamheid, verborgen levenswijze en strooptochten op hete dagen, waarbij ze poppen van hun toekomstige slaafmieren uit nesten van renmieren roven.

Rozevleugel en grote spitskop

Op 14 augustus 2019 werd de rozevleugel *Calliptamus italicus* voor het eerst in Nederland gevonden, langs de

Joris Verhees en Pim Lemmers zijn blij met de eerste rozevleugel (foto Pim Lemmers).

Geul bij Bunde. De vinders waren alert op deze soort nadat EIS een dag eerder een oproep op Facebook had geplaatst om op deze soort te letten. Opmerkelijk genoeg werd later in het jaar ook nog de grote spitskop nieuw voor Nederland gevonden.

27 nieuwe bladvlinders

Bladvlinders uit de nieuwe naamlijst (foto's Theodoor Heijerman).

In 1926 werd de laatste Nederlandse naamlijst van bladvlinders gepubliceerd. Dit is opvallend, omdat diverse soorten economisch van belang zijn. In het laatste nummer van de Nederlandse Faunistische Mededelingen wordt deze lacune opgevuld. De nieuwe lijst omvat 69 soorten, waarvan er maar liefst 27 nieuw zijn voor Nederland.

Zwarte soldatenvlieg

Hermetia illucens (foto Tineke Cramer).

In 2019 werd de zwarte soldatenvlieg *Hermetia illucens* voor het eerst in het buitengebied in Nederland gevonden, bij Vlijmen in Noord-Brabant. Deze soort wordt op grote schaal gekweekt als diervoedsel en het is daarom niet onverwacht dat de soort nu ook buiten opduikt.

Zwartpootwolbij

Kop zwartpootwolbij uit Ede (foto Theo Zeegers).

Tijdens onderzoek voor de gemeente Ede werd een vrouwtje van *Anthidium septemspinosum* gevonden, een nieuwe soort voor Nederland. Dit is zeer verrassend, aangezien deze opvallende, grote bij niet uit het nabije buitenland bekend is. Als Nederlandse naam is zwartpootwolbij gekozen.

Publicaties

EIS-dag 2020: Insecten in de stad

Pauze tijdens de EIS-dag (foto Tjomme Fernhout).

In januari vond in Utrecht de EIS-dag plaats met als thema Insecten in de stad. De opkomst was met 280 deelnemers weer groot. Het lezingenprogramma was heel gevarieerd, van het lastige mediterrane draaigatje, het omvormen van je balkon tot insectenparadijs door Caspar Jansen, bijen in Belgische steden en projecten van de organisatie Buglife in Groot-Brittannië. De dag was aanleiding voor Vroege Vogels en dagblad Trouw om aandacht te besteden aan insecten in de stad.

Roy Kleukers

Dijken kunnen heel waardevol zijn voor wilde bijen (foto Niels Godijn).

Rijke Dijken van de Delta

Na een reeks alarmerende berichten over afnames van insecten is er behoefte aan handvatten ter behoud en herstel van de biodiversiteit, vooral in agrarisch gebied. Uit een aantal bijzondere vondsten van de laatste jaren is gebleken dat (slaper)dijken, ook in agrarisch gebied, waardevolle habitat kunnen vormen voor insecten. Over de insectengemeenschappen van dijken en hun behoeften is tot op heden echter nog maar weinig bekend. Naar aanleiding van dit kennishiaat zijn EIS Kenniscentrum Insecten en Grauwe Kiekendief – Kenniscentrum Akkervogels het project ‘Rijke Dijken van de Delta’ gestart. Tijdens het project worden de ecologische waarden van slaperdijken in het zuidwestelijk Deltagebied (Zeeland, Zuid-Hollandse eilanden en westelijk Noord-Brabant) in kaart gebracht. Het veldwerk wordt uitgevoerd in 2020 en 2021. Ten minste 60 dijkvakken van 250 meter worden gedurende drie bezoeken momenten geïnventariseerd op het voorkomen van wilde bijen en de daarvan afhankelijke oliekevers, alsmede enkele andere soortgroepen. De resultaten zullen inzicht verschaffen in de insectengemeenschap die kenmerkend is voor dijken, evenals de factoren die de waarde voor deze gemeenschap beïnvloeden. Dit onderzoek vormt de opmaat naar langdurige aandacht voor dijken, met veldonderzoek als fundament voor bescherming en verbetering van natuurwaarden op dijken.

Het project wordt financieel mogelijk gemaakt door Hommel-Hulp Nederland (met bijdragen van het Prins Bernhard Cultuurfonds, Zabawas, Dioraphte en EIS), het Wereldnatuurfonds en de provincie Noord-Brabant. Meer informatie verschijnt nog op bestuivers.nl/dijkenproject.

Linde Slikboer

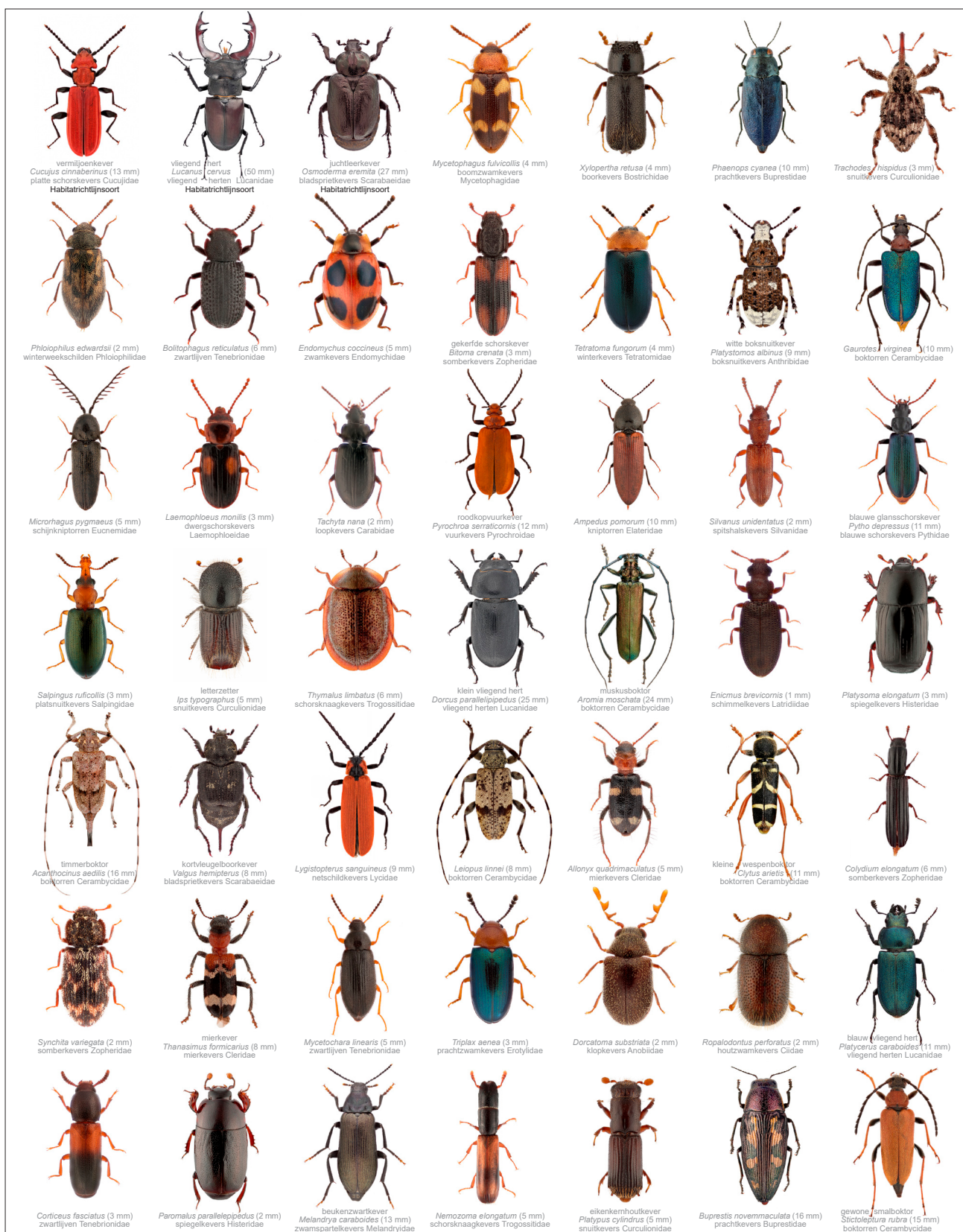
Poster doodhoutkevers

Heel veel insecten en met name kevers, zijn afhankelijk van de aanwezigheid van staand of liggend dood hout. Het is dus aan te raden om in allerlei biotopen, zowel in als buiten natuurgebieden, het dode hout zo veel mogelijk te laten liggen.

Om dit (weer) onder de aandacht te brengen van terreineigenaren en -beheerders is een fraaie poster uitgebracht. Er zijn in Nederland circa 750 soorten kevers, uit allerlei families, die voor hun voortplanting afhankelijk zijn van dood hout in verschillende staten van ontbinding. Zij vertonen een grote verscheidenheid aan kenmerken en levenswijzen. Er zijn soorten die leven onder schors, in vers dood hout, in ouder door schimmels aangetast hout, in vermolmd hout en in dode wortels, in boomholtes, in vloeiende sappen uit beschadigde bomen en in op dood hout groeiende boomzwammen. Er zijn houteters, schimmeleeters, boomsapeters, soorten die hun zelf meegenomen en op hout gekweekte schimmels eten, en rovende kevers die leven van de in dit ecosysteem voorkomende organismen. Een selectie van 49 soorten uit deze diverse groep is op deze poster opgenomen door middel van haarscherpe foto's.

Als de kantoor situatie genormaliseerd is, kunnen de posters gratis afgehaald worden bij EIS in Leiden of kunnen ze tegen verzendkosten opgestuurd worden. Tevens zullen ze meegenomen worden naar symposia en andere bijeenkomsten om uit te delen. De poster is tevens te downloaden van onze website (eis-nederland.nl/posters).

Theodoor Heijerman, Ed Colijn & Jinze Noordijk

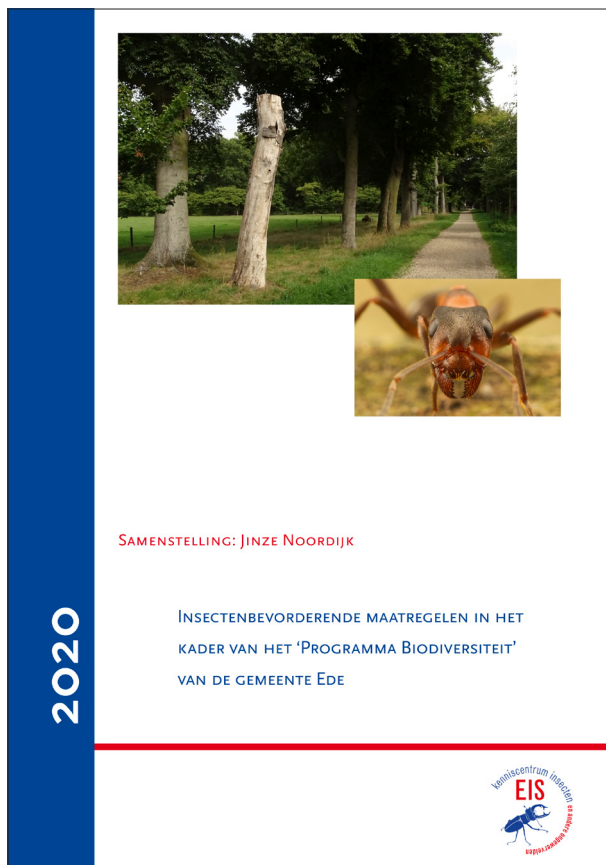
Posters Natuur van Nederland

Doodhoutkevers

Dood hout leeft! Het laten staan of liggen van dood hout in allerlei variaties (plek, boomsoort en omvang) is bijzonder gunstig voor allerlei organismen. Met name schimmels en allerlei insecten profiteren enorm. Er zijn in Nederland circa 750 soorten kevers, uit allerlei families, die voor hun voortplanting afhankelijk zijn van dood hout. Doodhoutkevers en hun

larven vertonen een grote verscheidenheid aan levenswijzen. Er zijn soorten die leven onder schors, in vers dood hout, in ouder door schimmels aangetast hout, in vermolmd hout en in dode wortels, in boomholtes, in vloeiende sappen uit beschadigde bomen en in op dood hout groeiende boomzwammen. Er zijn houteters, schimmeleters, boomsp-

eters, soorten die hun zelf meegenomen en op hout gekweekte schimmels eten, en rovende kevers die leven van alle in dit ecosysteem voorkomende organismen. Een selectie van 49 soorten uit deze diverse groep is op deze poster opgenomen. De vermelde afmeting betreft de gemiddelde lengte. Foto's Theodoor Heijerman.

Insectenbevorderende maatregelen gemeente Ede

De gemeente Ede heeft een beleidsdocument uitgebracht om de biodiversiteit te behouden, herstellen en versterken. EIS Kenniscentrum Insecten is gevraagd om in dit kader verschillende maatregelen te formuleren om een bijdrage te leveren aan een geslaagd actieplan. In de resulterende projectrapportage worden verschillende maatregelen voorgesteld om de insecten te bevorderen. Allereerst wordt in een theoretisch kader ingegaan op welke algemene maatregelen (onderverdeeld voor de korte en lange termijn) zijn te nemen in de belangrijkste leefgebieden: bos, heide, agrarisch en stedelijk gebied. Ook zijn vier casussen uitgewerkt waarbij handvatten gegeven worden om direct mee aan de slag te gaan: (1) bevordering van wilde bijen in wegbermen in de bebouwde kom, (2) bevordering van insecten van de heide door de aanleg van steilranden, (3) bevordering van insecten door middel van dood hout in allerlei biotopen, en (4) de bescherming van de indrukwekkende populaties van drie bosmiersoorten en de gewone satermier op 'De Heide' bij Bennekom. Het rapport is mogelijk ook goed bruikbaar voor andere gemeenten of terreineigenaren. Stuur een e-mail als je het wilt ontvangen of download het van de EIS-website.

Jinze Noordijk

Insectencamera's in 2020

Ook dit jaar worden er weer een tachtigtal insectencamera's geplaatst om de aantallen en biomassa van insecten te monitoren. We begonnen al eind maart in gruttoweilanden in Friesland,

in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen. Inmiddels zijn we druk bezig camera's te plaatsen in opdracht van vier provincies op vaak dezelfde locaties als vorig jaar. Daarnaast haken we aan bij bestaande onderzoeken naar tapuit (Hoge Veluwe) en roodborsttapuit (Noord-Hollands Duinreservaat PWN).

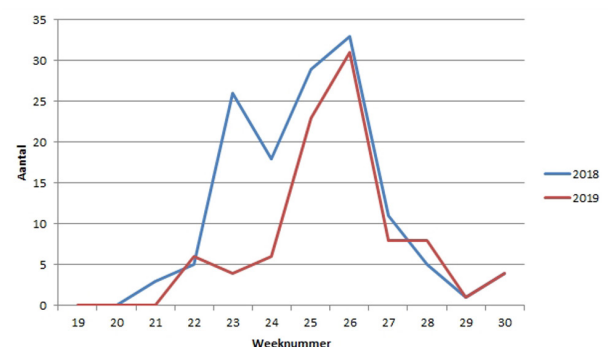
Er is inmiddels ook een mooie projectwebsite diopsis.eu. Hierop veel achtergrondinformatie en nieuws, zoals de uitzending van Vroege Vogels. Ook zijn hier de rapporten van de camera's van 2019 te vinden.

Tegelijkertijd werken we ook aan vernieuwing van het model camera. Inzet is dat die volgend jaar in grotere aantallen en dus goedkoper geproduceerd kan worden, zodat we in 2021 kunnen uitbreiden. Er is (meer dan) genoeg interesse, daar zal het niet aan liggen!

Theo Zeegers

Monitoring vliegend hert

De resultaten van het pilotproject 'Monitoring vliegend hert op de Veluwe' (Smit 2019) waren voor de provincie Gelderland aanleiding om een vervolgproject te financieren. De komende twee jaar wordt het netwerk aan monitoringsroutes verder uitgebreid. Op de Veluwe zijn in 2018 in totaal zeven routes gemonitord en in 2019 13 routes, in de grafiek is duidelijk zichtbaar dat het extreem warme voorjaar in 2018 ervoor zorgde dat de vliegende herten eerder in grote aantallen aanwezig waren dan in 2019 (fig. 1).

Figuur 1. Monitoringsdata vliegend hert van 2018 en 2019.

Overigens lijkt het extreem warme weer van de afgelopen jaren ervoor te zorgen dat de eerste waarnemingen sowieso een stuk eerder in het jaar zijn. Zo werd dit jaar het eerste exemplaar al op 25 april (!) waargenomen. Nog niet eerder werd er zo vroeg een vliegend hert waargenomen. Dit soort verschuivingen, evenals een eventuele voor- of achteruitgang, hopen we beter inzichtelijk te maken met behulp van de transecttellingen, met behulp van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Het ligt in de bedoeling om over twee jaar zo'n 40 à 50 transecten te hebben liggen op de Veluwe. Daarnaast zijn we ook in de andere leefgebieden transecten aan het uitzetten, om zo landelijk een beter beeld te krijgen van het reilen en zeilen van het vliegend hert in Nederland.

Smit, J.T. 2019. Pilot monitoring vliegend hert in het Natura2000 gebied Veluwe. – EIS-rapport EIS2019-32.

John Smit

EIS digitaal

Door het verbod op samenkomsten ging er een streep door verschillende excursies. Als vervanging daarvoor hebben we een aantal filmpjes gemaakt, en als ware vloggers gaan wij nu met de tijd mee. De filmpjes zijn te zien op het YouTube-kanaal van EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden en de volgende – over hommels – staat ook al in de planning.

Het eerste filmpje ging over de schietmot *Brachycentrus subnubilus*, een soort die eigenlijk alleen in april vliegt, maar die de rest van het jaar ook op andere manieren te vinden is. Ooit met een afwasborstel insecten gevangen? Zie hier hoe dat moet: youtube.com/watch?v=BRKdfEJGVkA.

Voor het tweede filmpje zakten we af naar het uiterste zuiden van Limburg om haften en steenvliegen te zoeken die typisch zijn voor schone, snelstromende beken. Wanneer deze gevonden worden zegt dat dus veel over de waterkwaliteit. Het filmpje is te zien via deze link: youtube.com/watch?v=yLF0KItsD9w.

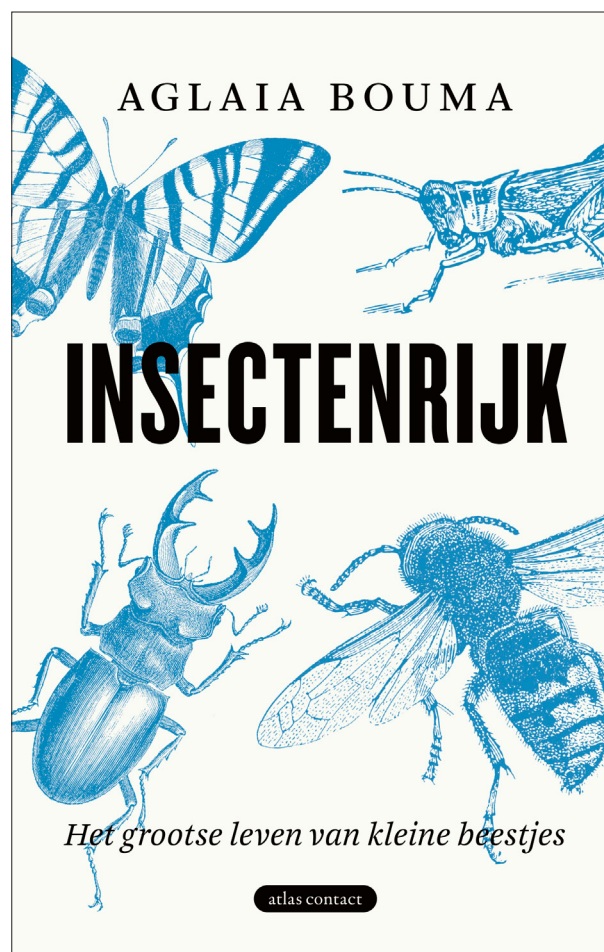
Het meest recente filmpje gaat over rivierrombouten. Deze zeldzame libel komt voor bij de grote rivieren van Nederland, waar eigenlijk maar weinig libellenliefhebbers gaan zoeken. Om toch iets over de populatietrends te weten te komen is er een protocol bedacht om een kwartier lang de larvenhuidjes op een stukje rivierstrand te tellen. Hoe en waar je dat het best kan doen is in dit filmpje te zien: youtube.com/watch?v=VPmMreUQ4yo.

Het is nu dé tijd van het jaar om rivierrombouten te zoeken, dus als je binnenkort een kwartiertje bij de rivier bent, is het leuk om een kwartiertelling te doen en dit in te voeren via een speciale projectpagina van De Vlinderstichting: <https://tinyurl.com/yapreows> of waarneming.nl/go/gomphus-flavipes.

Daan Drukker

Insectenrijk

Aglaia Bouma heeft een bijzonder boek over insecten geschreven. Het is namelijk een leesboek, dat begint met haar persoonlijke verhaal. Op 17-jarige leeftijd werd ze gestoken door een hoornaar en bleek ze allergisch te zijn voor wespensteken. De daaropvolgende aversie tegen insecten veranderde langzaam in

een fascinatie. Ze heeft zich vervolgens helemaal verdiept in de diversiteit van het leven van insecten en haar inzichten zijn verwerkt in dit boek. De onderwerpen zijn thematisch geordend in zeven hoofdstukken: Kennismaken, Flirt, Liefde, Bevrucht, Groei, Metamorfose en Ontpopping. Ter controle van de vele feiten heeft ze specialisten uit de achterban van EIS geraadpleegd. Het boek kreeg veel aandacht in de media, wat de auteur de kans gaf om uit te dragen hoe boeiend insecten zijn.

Roy Kleukers

Nederlandse Faunistische Mededelingen

Nummer 54 bevat weer een grote diversiteit aan onderwerpen. Naast enkele bijzondere nieuwe soorten voor ons land ook weer een update van de wantsen van de waddeneilanden. Daar zijn spectaculaire veranderingen in de fauna te melden.

- 1 J. Noordijk, A.J. van Loon & J.P.J. Cox – Eerste Nederlandse vondst van de in boomkronen levende vier-vlekmijs *Dolichoderus quadripunctatus* (Hymenoptera: Formicidae)
- 7 D. Drukker, I. van der Arend, J. van Deijk, J. Houkes, D. Maas & D. Schut – De grote spitskop *Ruspolia nitidula* in Nederland (Orthoptera)
- 17 K. Verhoogt – De kniptor *Drapetes mordelloides* nieuw voor de Nederlandse fauna (Coleoptera: Elateridae)
- 21 B. Aukema, D.J. Hermes & G. Mensink – Wantsen van de Nederlandse waddeneilanden VII (Hemiptera: Heteroptera)
- 43 M.P. Berg, J. van Leeuwen & R.F.H.M. van Bezouw – Het ruw dikstaartje *Paychyotoma crassicauda*, een springstaart nieuw voor de fauna van Nederland (Collembola: Isotomidae)
- 53 M.P. Berg & A. Krediet – De bleke mospissebed *Philoscia affinis*, nieuw voor de Nederlandse fauna (Isopoda: Philosciidae)
- 61 M.J.H.L. Scheepens, M.J. Sanabria, G.H.C. van den Oetelaar, J.J.M.M. van Ooijen, I.A.M. Margry-Moonen & C.J.P.J. Margry – Het oranje-blauw zwemmend geraamte *Eubbranchipus grubii* in Het Groene Woud (Branchiopoda: Anostraca)

- 75 M. Soesbergen, E.L. Pratt, T. van Heusden, D. Wolters & M. Parmentier – De bronmodderkreeft *Ilyocryptus alexandrinae* nieuw voor de Nederlandse fauna (Branchiopoda: Cladocera)
- 81 L. van Kolfshoten & F.T. Rhebergen – De klokjesgroefbij *Lasioglossum costulatum* na 77 jaar weer in Nederland gevonden (Hymenoptera: Apidae)
- 97 J. Smit & J.T. Smit – Twee nieuwe populaties van de noordelijke klaverzandbij *Andrena intermedia* in Overijssel (Hymenoptera: Andrenidae)
- 99 J. Noordijk – De Spaanse stierspin *Macrothele calpeiana* lift met olijfbomen mee naar Nederland (Araneae: Macrothelidae)
- 107 P. Ciliberti, M. d'Oliveira, L. Slikboer & R. Szadziwski – An update of the Forcipomyiinae fauna of the Netherlands (Diptera: Ceratopogonidae)

Entomologische Tabellen

In 2019 verscheen geen deel van ET, maar nu ligt er nummer 12, over de aaskevers. Het is een prachtig geïllustreerd boek geworden, met talloze unieke foto's van de diverse onderdelen. Voor het eerst is er ook uitgebreid aandacht voor de larven, met een sleutel waarmee de meeste soorten op naam gebracht kunnen worden. Er zijn nog drie andere manuscripten in behandeling: slakvliegen, schietmotten en eendagsvliegen.

E.O. Colijn & Th. Heijerman 2020. De Nederlandse aaskevers (Silphidae). – Entomologische Tabellen 12: 1-154.

